

Prokreaciniai lūkesčiai ir jų įgyvendinimas: tikslinių grupių su tėvais tyrimas

Vilma Ražauskienė

Vilniaus universitetas
Email: vilma.razauskiene@gmail.com

Lina Šumskaitė

Vilniaus universitetas
Email: lina.sumskaitė@fsf.vu.lt

Santrauka. Moksliniai tyrimai rodo, kad susilaukiamų vaikų skaičius neretai skiriasi nuo asmenų turėtų prokreacinių lūkesčių (Lutz 2020; Stankūnienė ir kt. 2013; Testa 2013). Šio tyrimo tikslas – išsiaiškinti galimus veiksnius, darančius poveikį įgyvendinti prokreacinius lūkesčius. Atlikus tris fokusuotų grupių diskusijas su 26–44 metų tėvais (iš viso dešimt informantų), pavyko sužinoti, kad lūkesčiai susilaukti vaikų nėra nekintami ir anksti apibrėžti: jie kinta atsižvelgiant į šeimos kūrimo aplinkybių, savirealizacijos profesinėje veikloje ir partnerių prokreacinių lūkesčių suderinamumą. Šio tyrimo rezultatai sutampa su kitų tyrimų šia tema rezultatais ir rodo, kad įgyvendinant prokreacinius lūkesčius susiduriama su socialinėmis, finansinėmis ir sveikatos kliūtimis. Be to, tyrimo duomenimis, valstybės parama šeimoms gali daryti poveikį norimų susilaukti vaikų skaičiui, jeigu šeima susiduria su finansiniais sunkumais.

Raktažodžiai: prokreaciniai lūkesčiai, gimstamumo skatinimo politika, šeimos politika

Procreational Desires and Their Realization: A Study of Target Groups with Parents

Summary. Scientific research has shown that the procreational intentions and the actual number of children born may not coincide (Lutz 2020; Stankūnienė et al 2013; Testa 2013). Although the most common ideal number of children in European Union is two, not a single country has the total fertility rate of two (Beaujourn ir Sobotka 2014). The aim of current research is, first, to ascertain what procreational desires people have and, second, to shed some light on possible factors that influence the realization of those procreational desires. Three focus group discussions were conducted with parents 26 – 44 years of age (ten participants in total).

It was found out that the procreational desires are not static and early determined: they change depending on the circumstances of the family creation, self-realisation in one's occupation and the reconciliation of the procreational desires of the partners. In accordance to other studies on the topic of procreational desires and their fulfillment, the results of this study demonstrate that the common obstacles that arise while trying to realize one's procreational desires are of social, financial and medical nature. Also, the results show that state support for families may have an impact on the number of children a family has if the family has been enduring some financial difficulties.

Key words: procreational desires, policy of fertility promotion, family policy

Received: 2021-04-20. Accepted: 2021-11-22

Copyright © 2021 Vilma Ražauskienė, Lina Šumskaitė. Published by Vilnius University Press. This is an Open Access article distributed under the terms of the [Creative Commons Attribution Licence](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/), which permits unrestricted use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original author and source are credited.

Įvadas

Mokslininkai atkreipia dėmesį, kad asmenų prokreaciniai lūkesčiai ir realiai susilaukiamų vaikų skaičius skiriasi. Norimų susilaukti ir susilauktų vaikų skaičiaus neatitiktis skiriasi tiek Lietuvoje (Stankūnienė ir kt. 2013: 134), tiek Europoje (Testa 2013; Lutz 2020). Nors Europos Sąjungoje (ES) paplitęs įvaizdis, kad idealiu atveju šeima turi du vaikus (Beaujoun ir Sobotka 2014), nė vienoje ES šalyje gimstamumo rodiklis nesiekia dviejų vaikų vidurkio (Eurostat 2021). Reikia pažymėti, kad susilaukiamų vaikų skaičius mažėja galimai dėl to, jog susiduriama su vienokiomis ar kitomis kliūtimis, nepriklausančiomis nuo susilaukti vaikų norinčių asmenų ketinimų (Leridon 2015).

Kalbant apie biologinių vaikų susilaukimą, per pastaruosius dešimtmečius kito ne tik vidutinis susilaukiamų vaikų skaičius, bet ir vidutinis moterų, susilaukiančių pirmagimių, amžius (žr. 1 lentelę). Nepaisant skirtingų gimstamumo rodiklių visose Europos Sąjungos šalyse vidutinis pirmagimius gimdančių moterų amžius per dešimtmetį paaugo nuo pusės iki 1,5 metų. 1 lentelės duomenys rodo, kaip kito vidutinis pirmąkart gimdančių moterų amžius Lietuvoje, dviejose Europos Sąjungos šalyse, kuriose suminis gimstamumo rodiklis buvo aukščiausias (Prancūzijoje – 1,86; Rumunijoje – 1,77), ir dviejose šalyse, kur šis rodiklis buvo mažiausias (Malta – 1,14; Ispanija – 1,23).

1 lentelė. Vidutinis moterų, pagimdžiusių pirmagimius, amžius

Šalis	2009 m.	2011 m.	2013 m.	2015 m.	2017 m.	2019 m.
Prancūzija	29,9	30,0	30,2	30,4	30,6	30,7
Rumunija	26,8	27,1	27,4	27,6	27,9	28,1
ES vidurkis	29,9	30,2	30,3	30,5	30,7	30,9
Lietuva	28,5	28,9	29,2	29,5	29,8	30,2
Malta	29,2	29,8	30,0	30,3	30,5	30,7
Ispanija	31,0	31,4	31,7	31,9	32,1	32,3

Šaltinis: Sudaryta autorių pagal „Eurostat“ duomenis.

Kalbant apie veiksnius, skatinančius atidėti ketinimą susilaukti vaikų, išskiriami kultūriniai, socialiniai ir ekonominiai veiksniai (Molina-Garcia ir kt. 2019). Pavyzdžiui, L. Romeu Gordo (2019) tyrimo rezultatai rodo, kad tiek labiau išsilavinusios, tiek daugiau uždirbančios moterys yra linkusios pirmagimių susilaukti apie 30-uosius savo gyvenimo metus ar vėliau. O Italijos mokslininkai nustatė: kuo daugiau moteris uždirba, tuo labiau ji bus linkusi atidėti vaikų susilaukimą, tačiau tai būdinga tik kalbant apie pirmagimius (Rondinelli ir kt. 2010). M. Picchio ir bendraautoriai (2018) atkreipia dėmesį į tai, kad moterys, pirmagimius pagimdžiusios netrukus po mokyklos baigimo, kalbant apie finansinę būklę, „pasiveja“ moteris, neturinčias vaikų, tik praėjus apie dešimt metų po pirmo vaiko gimimo, t. y. apie 30-uosius metus ar kiek vėliau.

Kalbant apie finansinį aspektą ir galimybę susilaukti vaikų, Lietuva yra viena iš šalių, kuriose pagimdžiusių moterų skurdas pirmais metais po gimdymo yra vienas iš mažiau-

sių (Popova ir Navickė 2018). S. Vyšniauskienės ir R. Brazienės (2017) atlikto tyrimo duomenimis, vienas iš tiek ekspertų, tiek informantų Lietuvoje teigiamai vertinamų šeimos politikos aspektų buvo vaiko priežiūros atostogų trukmė. Tačiau nors Lietuva rikiuojasi šalia kitų šalių (pvz., Latvijos, Estijos, Islandijos, Švedijos), kuriose vyrauja „dviejų dirbančiųjų“ šeimos modelis (EBPO 2017), mokslininkai konstatuoja, kad esama vaiko priežiūros atostogų sistema Lietuvoje nesudaro palankesnių sąlygų derinti darbą ir vaiko priežiūrą bei neskatina tėčių aktyviau prisiimti vaiko priežiūros įsipareigojimų (Brazienė ir Vyšniauskienė 2019). Šie trūkumai prisideda prie įtampą keliančių moterų patirčių, siekiant suderinti skirtingus socialinius vaidmenis, ypač joms grįžtant į darbą po vaiko priežiūros atostogų (Jasiukevičiūtė-Zelenko ir Šorytė 2019, 2016). Visa tai galimai prisideda prie prokreacinių lūkesčių įgyvendinimo ar jų atsisakymo.

Lietuvos mastu prokreacinių lūkesčių tyrimai aktualūs ir jų atlikta nemažai. Pavyzdžiui, J. Bučaitė-Vilkė ir kt. (2012) teigia, kad didesnės socialinės išmokos vaikų priežiūrai ir šeimai gali teigiamai veikti prokreacinius ketinimus, o V. Stankūnienės ir kt. (2013) tyrimas atskleidė, kad prokreacinės nuostatos yra jautrios šalies ekonominės raidos svyravimams. M. Baublytė ir A. Maslauskaitė (2021) pateikė Šeimų ir nelygybių tyrimo duomenis, tačiau nuodugnesnių analizių jų pagrindu, rašant šį straipsnį, dar nėra. Vis dėlto Lietuvoje panašia tematika tėra atlikti keli kokybiniai tyrimai. D. Šėporaitė-Vismantė ir kt. (2014) nustatė, kaip vyrų prokreaciniai lūkesčiai susiję su visuomenėje paplitusia vyriškumo koncepcija; L. Šumskaitė (2014) atskleidė, kad netradicinės orientacijos jaunų vyrų prokreaciniai lūkesčiai ir jų įgyvendinimas glaudžiai susijęs su neigiamomis visuomenės nuostatomis; D. Šėporaitė-Vismantė (2014), tyrusi jaunus judėjimo negalią turinčius vyrus, atskleidė, kad jiems turėti vaikų yra svarbus gyvenimo aspektas.

Su reprodukcine sveikata susijusi rizika pastoti

Didėjant moterų, susilaukiančių pirmagimių, amžiui, mokslininkai taip pat pažymi, kad ne mažiau reikšmingas veiksnys, prisidedantis prie šio reiškimo, yra susijęs su reprodukcines sveikatos problemomis. Pavyzdžiui, L. Molina-Garcia ir bendraautorai (2019) nustatė, kad vyresnis moterų amžius yra tiesiogiai susijęs su ilgėjančia sėkmingo pastojimo trukme. Vidutinis moterų, susiduriančių su reprodukcines sveikatos problemomis, amžius, pasak tyrėjų, yra 34,15 +/- 0,88 metų (Molina-Garcia ir kt. 2019). Į reprodukcinę sveikatą dėmesį atkreipia ir A. Case bei K. Liu (2011). Jie nustatė, kad klinikinė vaisiaus praradimo rizika jaunesnių nei 30-ies metų moterų yra menka (7–15 proc.), tačiau su amžiumi ji auga ir 30–34 metų moterų rizika patirti persileidimą yra 8–21 proc., o peržengus ketvirtąjį dešimtmetį – siekia 34–52 procentus. Taip pat su amžiumi reikšmingai keičiasi ir laikotarpis, per kurį susilaukiama pirmagimio, ir auga nevaisingumas (tiek pagydomas, tiek ne). Peržengus 35 metų amžiaus¹ ribą, su vaisingumo problemomis susiduria apie 11 proc. moterų, 33 proc. – apie 40-uosius gyvenimo metus ir net 87

¹ Kiti autoriai nurodo 32 metų amžiaus ribą, nuo kurios vaisingumas pradeda mažėti (Attali ir Yogev, 2020)

proc. 45 metų ir vyresnių moterų (Case ir Liu 2011). M. A. M. Hassan ir S. R. K. Killick (2003) nurodo, kad 35 metų moterys 2,2 karto dažniau susilaukia pirmagimių po dvejų metų bandymo pastoti, palyginti su 25 metų moterimis, o vidutinis moterų amžius, kai pastojama po 12, 12–24 ir daugiau nei 24 mėnesių nuo pirmųjų bandymų pastoti yra atitinkamai 27,2, 27,9 ir 30,4 metų. Vadinasi, kuo vyresnio amžiaus moteris, tuo ilgiau užtrunka susilaukti pirmagimio.

Apibendrinant galima teigti, jog vidutinis moterų, pagimdžiusių pirmagimius, amžius auga ne vien dėl to, kad vaikų savanoriškai susilaukiama ketvirtyje ar penktoje dešimtyje, bet dar ir dėl to, kad vėlesniame amžiuje pradeda kilti ir su reprodukcine sveikata susijusios vaikų susilaukimo kliūtys. Tokiomis aplinkybėmis turėti prokreaciniai lūkesčiai gali likti neįgyvendinti.

Tyrimo metodika

Atliktas kokybinis tyrimas, norėta sužinoti, *kaip* vaikus auginantys asmenys planuoja šeimą ir susilaukti vaikų. Sėkmingai taikyti politikos, įskaitant šeimos politikos, priemonės galima tik tada, kai politika yra pagrįsta „informuotu žinojimu apie gyvenimo būdą žmonių, kuriuos ta politika liečia“ (Giddens ir Sutton 2017: 25). Pasirinktas fokusuotų grupių arba tikslinės grupės diskusijos metodas (Gaižauskaitė, Valavičienė 2016). Remiantis A. Bryman (2008: 473–477), tikslinės grupės ne tik leidžia sužinoti informantų vertinimą ir jį lemiančius veiksnius, bet ir išprovokuoti tyrimo dalyvių refleksijas, atsakant į kitokias kitų informantų patirtis, ir taip dar labiau pagilinti žinojimą apie tiriamą objektą. Tikslinės grupės diskusijos pagrindinės temos buvo: 1) prokreaciniai lūkesčiai prieš susilaukiant vaikų; 2) prokreacinių lūkesčių įgyvendinimas; 3) veiksniai, darantys įtaką susilaukiamų vaikų skaičiui.

Pasirinktos pagrindinės dvi tyrimo imties charakteristikos informantų atrankai: 1) vaikų auginimas, siekiant palyginti prokreacinius lūkesčius su auginamų vaikų ir ateityje dar ketinamų susilaukti vaikų skaičiumi; 2) 20–49 m. reprodukcinio amžiaus grupė. Informantų ieškota socialiniame tinkle *facebook*, skelbiant įrašus tėvams skirtose grupėse, susisiekiant su asmenimis, sureagavusiais ir (ar) komentavusiais po Socialinės apsaugos ir darbo ministerijos įrašais vaiko priežiūros atostogų klausimais, bei naudojant sniego gniūžtės metodą (Rupšienė 2007: 26). Organizuotos trys tikslinės diskusijos grupės, iš viso dalyvavo dešimt informantų. Diskusijos vyko nuotoliniu būdu dėl kontaktinio bendravimo ribojimų 2020-ųjų spalio – lapkričio mėnesiais. Tyrime dalyvavo 26–44 metų asmenys (8 moterys, 2 vyrai), auginantys 1–3 vaikus. Pirma ir gausiausia – keturių informantų – grupė susirinko naudojant sniego gniūžtės metodą. Nuotolinis diskusijos būdas tyrimui atsiliepi labiau teigiamai, nes tokiu būdu galėjo dalyvauti ir tėvai, tuo metu prižiūrėję žindomus kūdikius ir tyrimo metu gyvenę užsienyje. Kitose dviejose grupėse dalyvavo po tris dalyvius, atsiliepusius socialiniuose tinkluose.

Nuotolinės diskusijos ir jų įrašymas vyko naudojant *Zoom* platformą, o transkribuoti duomenys koduoti su MAXQDA programos 2018 metų versija.

2 lentelė. Tikslinės diskusijos grupės informantų charakteristikos

Pakeistas vardas*	Amžius	Gyven. vieta	Gyven. vietovė ¹	Išsilavinimas**	Vaikų amžius	Bendros NŪ pajamos eur/mėn.
Nora	41 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. u-nis (MA)	5 m.	1001–1500
Vaiva	39 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. u-nis (MA)	0 m.	> 2500
Stanislovas	38 m.	Norvegija	Kaimo vietovėje	Aukšt. neu-nis arba koleginis	6 m., 9 m.	> 2500
Ieva	26 m.	Nyderlandai	Mažame mieste	Profesinis	0 m., 3 m., 6 m.	> 2500
Jurga	38 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. u-nis (MA)	1 m.	2001–2500
Meda	30 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. u-nis (MA)	2 m., 4 m. (laukiasi trečio)	2001–2500
Gediminas	34 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. neu-nis arba koleginis	0 m., 1 m.	501–1000
Urtė	33 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. u-nis (BA)	1 m., 3 m.	> 2500
Diana	44 m.	Lietuva	Mieste	Aukšt. u-nis (BA)	11 m.	501–1000
Aida	34 m.	Lietuva	Mažame mieste	Aukšt. u-nis (MA)	5 m., 8 m.	1501–2000

*Tyrimo dalyvių vardai pakeisti siekiant išlaikyti anonimiškumą.

** Aukšt. u-nis (MA) – aukštasis universitetinis išsilavinimas, baigus magistro studijas; aukšt. neu-nis – aukštasis neuniversitetinis išsilavinimas

¹ Pagal EBPO klasifikaciją (EBPO 2020, 3)

Tyrimo ribotumą lėmė, pirma, sąlygiškai mažas fokusuotų grupių informantų skaičius – kiekvienoje grupėje dalyvavo po 3–4 dalyvius. Nors kiekvienoje fokusuotoje grupėje buvo sutikę dalyvauti 7–9 asmenys, tačiau sutartą diskusijos laiką tiek dalyvių nesusirinkdavo. Tai neigiamai atsiliepė ne tik kiekvienos grupės, bet ir bendram tyrimo dalyvių skaičiui. Laikantis savanoriško dalyvavimo principo, antrąkart susisiektą tik su tais nedalyvavusiais asmenimis, kurie pranešė apie savo nedalyvavimą, tačiau ir kitu sutartu laiku prie kitos diskusijos jie neprisijungė. Antra, informantų šeiminės padėties homogeniškumas: visi tyrime dalyvavę informantai tyrimo metu buvo susituokę ir gyveno su savo sutuoktiniais; trečia, dalyvavo asmenys, auginantys 1–3 vaikus ir daugiausia įgiję aukštąjį išsilavinimą; ketvirta, dalyvavo tik du informantai vyrai. Nepaisant tyrimo imties ribotumų, diskusijų metu pavyko gana išsamiai aptarti išsikeltas temas, išryškėjo skirtingos dalyvių nuomonės, kiekvienos diskusijos trukmė buvo apie 1,5 valandos.

Prokreaciniai lūkesčiai prieš susilaukiant vaikų ir jų įgyvendinimas

Siekiant išsiaiškinti informantų prokreacinius lūkesčius buvo klausama: „Ar anksčiau norėjote, svajojote susilaukti vaikų?“ ir „Ar įsivaizdavote, kiek vaikų norėtumėte susilaukti?“ Kadangi informantų amžius varijavo nuo 26 iki 44 metų, t. y. visi informantai buvo vis dar reprodukcinio amžiaus, papildomai buvo klausama apie jų ketinimus susilaukti daugiau vaikų.

Tyrimo rezultatai parodė, kad prokreaciniai lūkesčiai prieš susilaukiant vaikų būna įvairūs. Vieni informantai teigė, kad apie vaikus svajoto dar jaunystėje: „*Apie didelę šeimą svajojau visada, kiek save prisimenu...*“ (Ieva, 26 m.). Kiti informantai susilaukti vaikų negalvojo būdami labai jauni, tačiau pageidaujamos šeimos vaizdą visgi projektavo: „*Šeimos modelį galvoj kūriau. Įsivaizdavau, kad bus toks klasikinis variantas: du vaikai.*“ (Diana, 44 m.). Didžiausių prokreacinių lūkesčių turėjo 38-erių Stanislovas, norėjęs „keturių penkių“ vaikų, o antrasis tyrime dalyvavęs tėtis, 24 metų Gediminas, atvirksčiai, dėl vaikų nebuvo kūręs jokių ateities planų.

Pora informančių pasakojo, kad apskritai neįsivaizdavo noro susilaukti vaikų. „*Nei svajojau, nei norėjau, nei man buvo įdomu... <...>, Dievo valiai buvau palikusi. Bus, tai gerai, nebus irgi gerai.*“ (Vaiva (39 m.)). Vaiva susilaukė pirmagimio, būdama 39 metų. O Nora (41 m.) pasakojo, kad apie santuoką ir vaikus pradėjo galvoti tik sulaukusi 34 metų ir pirmagimio susilaukė – 36 metų. Susilaukusi vieno vaiko, Vaiva turėti daugiau vaikų neplanuoja, o Nora (41 m.), atvirksčiai, atviravo, kad jei „*gyventų iš naujo*“, šeimą kurtų anksčiau, nes tik po santuokos suprato norinti trijų vaikų. Į penktąją dešimtį įžengusi ir reprodukcinio amžiaus ribotumą suprantanti moteris nuogastavo, kad dar dviejų vaikų vargu ar galės susilaukti: „*[T]iems trims jau laiko nelabai bėra.*“ (Nora, 41 m.).

Būtų sunku išskirti informantų charakteristikų ir jų prokreacinių ketinimų panašumus. Vis dėlto atkreiptinas dėmesys, kad tas moteris – jų buvo trys, kurios tyrimo metu jau buvo susilaukusios trijų vaikų, laukėsi trečio ar pareiškė norą susilaukti trijų atžalų, vienijo bendras bruožas – jos buvo ilgose vaiko priežiūros atostogose (kiekviena apytiksliai trejus metus ar ilgiau) ir neturėjo poreikio kuo greičiau grįžti į darbo rinką. O tyrimo dalyvis – vyras, Stanislovas, taip pat turėjęs didelių prokreacinių lūkesčių, tačiau jų neįgyvendinęs, nors ir nebuvo išėjęs vaiko priežiūros atostogų, pasakojo, kad labai aktyviai įsitraukė į vaikų priežiūrą. Ir atvirksčiai, ta informantė, kuri neįsivaizdavo noro susilaukti vaikų iki pat ketvirtos dešimties antros pusės ir, susilaukusi vieno vaiko, neplanavo turėti daugiau vaikų, pasakojo, kad grįžti į profesinę veiklą ketino, kai kūdikiui būtų suėję du mėnesiai. Taigi, tyrimo duomenys rodo, kad ankstyvi dideli prokreaciniai lūkesčiai gali lemti didesnę vaikų skaičių.

Tų informantų, kurių prokreaciniai lūkesčiai buvo taip pat ankstyvi, susiformavo iki jiems sulaukus trisdešimties metų, tačiau norėjo susilaukti dviejų vaikų, jie kito mažiau (Jurga, Urtė, Diana, Aida). Tiek lūkesčius išpildžius, t. y. susilaukus dviejų vaikų, tiek tais atvejais, kai, susilaukus vieno vaiko, buvo planuojama susilaukti antro, prokreacinis dviejų vaikų lūkestis buvo mažiausiai kintamas. Iš keturių informančių vienintelė Urtė – susilaukusi dviejų vaikų būdama 33 metų, pareiškė ketinanti susilaukti trečio vaiko.

Taigi, respondentų prokreaciniai lūkesčiai ganėtinai skiriasi skirtingų žmonių ir skirtingais gyvenimo etapais (žr. 3 lentelę).

3 lentelė. Prokreaciniai lūkesčiai ir ketinimas juos įgyvendinti

Pakeistas vardas*	Amžius	Ar norėjo vaikų iki 30-ies metų amžiaus?	Turimas vaikų skaičius	Prokreaciniai lūkesčiai (kiek vaikų norėtų)	Ketinimai susilaukti daugiau vaikų
Nora	41 m.	Ne	1	3	Taip
Vaiva	39 m.	Ne	1	1	Ne
Stanislovas	38 m.	Taip	2	4–5	Ne (mąsto apie globą)
Ieva	26 m.	Taip	3	Mažiausiai 3	Galbūt
Jurga	38 m.	Taip	1	2	Taip
Meda	30 m.	Taip	2 (laukiasi)	Mažiausiai 3	Galbūt
Gediminas	34 m.	Ne	1 biologinis (1 globoja)	2	Galbūt
Urtė	33 m.	Taip	2	Mažiausiai 2	Taip
Diana	44 m.	Taip	1	2	Taip
Aida	34 m.	Taip	2	2	Ne

Pabrėžtina, kad lūkesčiai ne visada yra įgyvendinami: penki iš dešimties informantų buvo neįgyvendinę savo turėtų prokreacinių lūkesčių. Vieni iš šių informantų savo prokreacinių lūkesčių buvo atsisakę (Stanislovas), o kiti neslėpė abejonių, ar jiems pavyks juos įgyvendinti (Nora, Diana, Gediminas), o viena informantė užtikrintai teigė, kad jai pavyks įgyvendinti lūkestį susilaukti antro vaiko, nepaisant turimo amžiaus, kai kyla reprodukcinės sveikatos kliūčių (Jurga, 38 m.).

Prokreacinių lūkesčių kaita ir įgyvendinimo kliūtys

Siekiant išsiaiškinti, su kokiomis kliūtimis informantai susidūrė norėdami įgyvendinti savo prokreacinius lūkesčius, jų buvo klausama, kokios priežastys lėmė, kad nebuvo susilaukta tiek vaikų, kiek norėta. Išsiaiškinus, kad informantai vaikų susilaukė būdami vyresni nei trisdešimties metų ar jiems išreiškus norą susilaukti vaikų ateityje, buvo klausama, kodėl vaikų susilaukti atidėta į ketvirtą gyvenimo dešimtmetį.

Išaiškėjo, kad viena iš kliūčių buvo finansiniai sunkumai. Pavyzdžiui, Gediminas (34 m.), nors norėtų susilaukti antro biologinio vaiko (dabar augina du vaikus, vienas jų laikinai globojamas), nebuvo įsitikinęs dėl savo ketinimų, nes „*viskas atsiremia į [finansines] galimybes*“. Informantas neslėpė, kad ir globoti pradėjo dėl papildomo finansinio šaltinio, abu situoktiniai prižiūri vaikus namuose (vyras – vaiko priežiūros atostogose, žmonai – trūko stažo, kad galėtų gauti vaiko priežiūros atostogų išmoką). Kiti tyrimo dalyviai neišskyrė finansinių sunkumų, tačiau dauguma jų taip pat minėjo finansinio stabilumo svarbą tiek planuojant pirmąjį, tiek paskesnius vaikus.

Vaikų susilaukti buvo atidedama ir dėl nenusisėkusių santykių su partneriu. Du informantai atviravo, kad vaikų susilaukė tik antroje santuokoje ar su antru ilgalaikiu romantiniu partneriu. Vienu atveju informantas buvo skyrybų iniciatorius: „...*Kai išteki lauki lauki kažko, o po to supranti, kad su šitu vyru nenori vaikų.*“ (Jurga, 38 m.), kitu – atvirėščiai: „*Turėjau ilgalaikę gyvenimo draugę <...> [ji] tiesiog išėjo...*“ (Stanislovas, 38 m.).

Taip pat keli informantai pasisakė susidūrę su reprodukcinės sveikatos iššūkiais. Vienu atveju pirmo pastojimo laikotarpis užtruko apie penkerius metus, nors abu partneriai buvo nesulaukę 30 metų. Kitu atveju patirtas persileidimas iki susilaukiant pirmo vaiko, net ir sėkmingai vaiko susilaukus po keleto metų – 33 metų paskatino antro vaiko planus atidėti dešimčiai metų, nes nuogaštauta dėl pasikartosiančio persileidimo galimybės (Diana, 44 m.). Trečiu atveju, kelis metus trunkantis nesėkmingas bandymas susilaukti antro vaiko gali būti susijęs su vyresniu moters reprodukciniu amžiumi (Nora, 41 m.). Nė viena moteris į vaisingumo specialistus nesikreipė.

Analizuojant duomenis, kaip minėta, paaiškėjo, kad vieni informantai apie galimybę susilaukti vaikų pradeda mąstyti anksčiau (pvz., Ieva (26 m.)), o kiti – gerokai vėliau (pvz., Vaiva (39 m.)). Pažymėtina, kad skirtingas susilauktų vaikų skaičius gali būti siejamas ne tik su ankstyvais ar vėliau susiformavusiais prokreaciniais lūkesčiais, bet svarbu ir tai, kokia reikšmė vaikams ir jų auginimui yra teikiama apskritai. Pastebėtos kelios tendencijos:

- didesnė reikšmė teikiama kurti šeimą, susilaukti vaikų ir juos auginti, planuojama susilaukti antro vaiko ir galbūt trečią globoti, o norima profesinė veikla – darbas su vaikais „*Gražiausia ir aukščiausia kvalifikacija – būti mama.*“ (Jurga, 38 m., 1 vaikas²);
- neatmetama neplanuota galimybė susilaukti daugiau vaikų, tačiau dominuoja savirealizacijos profesinėje veikloje siekis, todėl pasitenkinama vienu vaiku („*[M]es [su vyru] esam menininkai ir kraustomės iš proto nuo savo profesijos. Tai nereikia išsikelti tikslo dar keturis vaikus turėti.*“ (Vaiva, 39 m., 1 vaikas);
- šeiminių ir profesinių siekių bei įsipareigojimų pusiausvyros paieškos: „*[M]ano profesija labai kūrybiška <...> [K]ai darau kokį projektą ir aš ten maketais apsirovusi, ateina [vaikai] su savo lego žmogeliukais žaisti aplinkui <...> Ir net labai džiaugiuosi, kad nereikia užsiimti masiniais, beprotiškos apimties, ilgalaikiais projektais*“ (Meda, 30 m., 2 vaikai, laukiasi trečio).

Taigi, nepaisant išryškėjusių skirtingų šeimos ir darbo prioritetų – net ir tie asmenys, kurie didelę reikšmę savo gyvenime skiria šeimai ir norėtų susilaukti daugiau nei dviejų vaikų (pvz., Nora, 41 m., Stanislovas, 38 m.), bei tie, kurie norėtų susilaukti dviejų vaikų, tačiau kol kas nėra tikri, ar jiems pavyks įgyvendinti savo prokreacinius lūkesčius (Jurga, 38 m., Gediminas, 34 m., Diana, 44 m.), susiduria su vienokiomis ar kitokio-

² Pabrėžtina, kad didesnę reikšmę šeimai skiriantys asmenys, palyginti su tais, kurie siekia derinti šeimos ir darbo įsipareigojimus, taip pat yra labiau linkę nedirbti ir praleisti daugiau laiko su šeima, esant tokiai galimybei (Hakim 2003). Tokia motyvacija pastebima ir Jurgos (38 m.) pasisakymuose, nes ji tyrimo metu svarstė, kad, gimus antram vaikui, pasirinktų trejų metų vaiko priežiūros atostogas.

mis kliūtimis: finansiniai sunkumai ar siekis užsitikrinti finansinį stabilumą, nenusisekė santykiai su ankstesniu partneriu ir reprodukcinės sveikatos problemos. Su mažesnėmis kliūtimis įgyvendinti prokreacinius lūkesčius susidūrė tie informantai, kurių norimų susilaukti vaikų skaičius buvo mažesnis (vienas ar du vaikai).

Taip pat pažymėtina, kad informantų, kurie atviravo neturėję aiškaus noro susilaukti vaikų jaunesniame amžiuje (Nora, 41 m., Vaiva, 39 m. ir Gediminas, 34 m.), prokreaciniai lūkesčiai susiformavo vėliau, jų gyvenime atsiradus partneriui ir pradėjus su juo vesti bendrą namų ūkį.

Šeimos politikos priemonių ir prokreacinių lūkesčių įgyvendinimo sąsajos

Kadangi prokreaciniai lūkesčiai nėra visada įgyvendinami, o valstybės, kuriose suminis gimstamumo rodiklis nesiekia 2,1 vaiko moteriai, yra suinteresuotos gimstamumo didinimu, informantams buvo užduodama klausimų apie valstybės šeimos politiką (ar valstybės parama šeimai jiems aktuali, kokio) ir vaiko priežiūros atostogas (kaip partneriai jas dalijosi, kokios trukmės atostogas pasirinko ir pan.).

Informantai gana teigiamai vertino „vaiko pinigų“, tačiau daugiausiai diskusijų kilo dėl vaiko priežiūros atostogų reglamentavimo. Vaiko priežiūros atostogų sistema planuojant paskesnius vaikus kai kuriems informantams buvo aktuali, nes nuo jos priklausė, kuris iš tėvų (ar kaip pasidalydami tarpusavyje) galės prižiūrėti vaiką (-us) šeimos finansiniam stabilumui išlaikyti. Pavyzdžiui, Gediminas (34 m.) dalijosi: „[Ž]mona sėdėjo namie dabar su tais vaikais, niekur nedirbo, ir vėl negalės išeiti tų vaiko priežiūros atostogų, nes nieko ir negaus <...> [J]eigu planuotume antrą [biologinį] vaiką, tai <...> vėl aš turėčiau eiti tų atostogų.“ Gediminas (34 m.) vaiko priežiūros atostogų ėjo nuo pirmų vaiko metų (pasirinko dvejų metų vaiko priežiūros atostogas, dabar vaikui 1,5 m.), tačiau, kaip pats prisipažįsta, veikiau ne iš noro, bet iš būtinybės, nes kartu su žmona pasiskaičiavo, kad jiems taip labiau „apsimokės“, nes sutuoktinė nebuvo sukaupti reikiamo darbo stažo.

Dėl antrųjų vaiko priežiūros atostogų metų ne vienas informantas atvirai kalbėjo, kad tėčiai tuo naudojami (ar dar tik planuoja pasinaudoti) veikiau siekdami gauti papildomų pajamų, o ne daugiau laiko skirti vaiko priežiūrai. Nepaisant to, dauguma tyrime dalyvavusių informančių esamą savo vyrų išitraukimą į vaiko priežiūrą vertino teigiamai. Pavyzdžiui, Urtė (33 m.) džiaugėsi galėjusi dalyvauti nuotoliniame tyrime, kol vyras gamino pietus, ir pridėjo: „[K]ai sužinojau, kad laukiuosi, susitarėm [su vyru], kad vaikai yra abiejų, ir kad vienašaliai aš einu [slaugyti vaiko, jam susirgus], kitąkart jis.“ O vaiką namie prižiūrėti Nora (41 m.) prisimena: „[A]š tris pirmus mėnesius net į virtuvę nenuėjau. Ta prasme, viską vyras darė.“

Dauguma informantų ilgas vaiko priežiūros atostogas vertino kaip vieną iš teigiamų šeimos politikos priemonių. Vis dėlto vieniems labiau negu kitiems aktualus buvo vaikų priežiūros sistemos lankstumas ir aprėptis. Kalbant apie šios sistemos lankstumą, panašu, kad kai kurioms šeimoms būtų naudinga, jeigu vaiko priežiūros atostogų tėtis galėtų

išeiti kelis metus. O kalbant apie vaiko priežiūros sistemos aprėptį, ne visomis aplinkybėmis moterims išeina įvykdyti būtinojo sukaupto darbo stažo reikalavimą, įskaitant tuos atvejus, kai jo nesukaupta, nes visas dėmesys buvo skirtas pirmam vaikui auginti ir tuo laikotarpiu nedirbta: „...4,5 metų auginu vaiką, <...> dabar, jeigu aš laukčiausi, tai nieko ir negaučiau. O gal kažkokį ten minimumą...“ (Nora, 41 m.)

Nora (41 m.) tyrimo metu teigė, kad dirbo gerai mokamą darbą, kol jai suėjo 34 metai ir būtina darbo stažo reikalavimą pirmam vaikui buvo įvykdžiusi, todėl pirmais ir antrais vaiko priežiūros metais gavo vaiko priežiūros atostogų išmokas. Tačiau norėdama praleisti su vaiku daugiau laiko, liko ilgesnių nemokamų vaiko priežiūros atostogų. Šeima gyvena iš vyro uždarbio, kuris siekia šalies vidurkį. Net suprasdama, kad iš valstybės gautų tik minimalią finansinę paramą, Nora vis dar ketina susilaukti antro vaiko ir nebando užsitikrinti dosnesnės paramos kaupdama darbo stažą. Tokį sprendimą moteris priėmė kartu su sutuoktiniu ir galimai jis keistųsi vyrui netekus darbo ar dėl kitokių aplinkybių. Taigi, galima teigti, kad kai kuriose šeimose vyrui esant pagrindiniam šeimos maitintojui, partneriai gali būti linkę pasirinkti gauti mažesnes pajamas, kad galėtų patenkinti prokreacinius lūkesčius (kadangi šiuo atveju, jei Nora pasirinktų dirbti ir kaupti darbo stažą, jos galimybės susilaukti bent jau antro vaiko labai sumenkėtų dėl reprodukcinio amžiaus).

Analizuojant tyrimo duomenis pastebėta, kad asmenims, susiduriantiems su finansiniais sunkumais, valstybės parama gali būti opi planuojant turėti kitų vaikų. Tačiau šeimoms, kurių finansinė padėtis stabilesnė ar (ir) jeigu partneriai yra nusprendę, kad jiems svarbiau susilaukti paskesnio vaiko nei gauti papildomų pajamų, jų prokreaciniai ketinimai valstybės socialinio draudimo išmokoms vaikų priežiūrai įtakos neturi ar tik nedidelę įtaką.

Diskusija

Ankstesnių tyrimų rezultatai rodo, kad ketinamų susilaukti ir realiai susilaukiamų vaikų skaičius skiriasi (Stankūnienė ir kt. 2013). Mūsų tyrimo rezultatai iš dalies patvirtina, kad susilaukiama mažiau vaikų nei buvo norėta, pusė informantų tyrimo metu buvo nepatenkinę savo prokreacinių lūkesčių. Atskleista, kad prokreaciniai 26–44 metų tyrimo dalyvavusių asmenų lūkesčiai skyrėsi: vieni informantai nuo vaikystės svajėjo apie gausią (3–5 vaikų) šeimą, kiti daugiau vaikų ėmė norėti, susilaukę pirmo vaiko. Keli informantai įsivaizdavo turėsią du vaikus, kas labiau atitinka Europoje plačiau įsigalėjusį dviejų vaikų šeimos modelį (Beaujoun ir Sobotka 2014), ir jautė patenkinę savo prokreacinius lūkesčius. O viena informantė neteikė didelės reikšmės susilaukti vaikų ir susitelkė į profesinę veiklą bei buvo patenkinta turinti vieną vaiką.

Įgyvendinti prokreacinius lūkesčius gali sukliudyti socialinės, finansinės ir sveikatos kliūtys, pavyzdžiui: prasti partnerių santykiai, skyrybos; finansinio stabilumo trūkumas; reprodukcinės sveikatos problemos. Viena iš vaikų susilaukimo atidėjimo priežasčių yra partnerių finansinis (ne)saugumas. Siekiant užsitikrinti materialinę gerovę, susilaukti

vaikų kartais planuojama ketvirtos dešimtys antroje pusėje ir tada galima rizika, kad nebus susilaukta tiek vaikų, kiek norėta dėl suprastėjusios reprodukcinės sveikatos.

Remiantis tyrimo rezultatais galima teigti, kad kultūrinis veiksnys, kai tuokiamasi ir pirmo vaiko susilaukiama vis vėliau, taip pat pastebimas (Molina-Garcia ir kt. 2019). Atkreiptinas socialinės politikos formuotojų dėmesys į jaunų šeimų finansinio saugumo užtikrinimą, kad būtų ieškoma būdų paremti ir paskatinti poras neatidėlioti susilaukti vaikų ketvirtame gyvenimo dešimtyje. O kalbant apie reprodukcinę sveikatą, tyrimo rezultatai rodo, kad vaikų susilaukti daugiau kaip 35 metų ketinantys asmenys galėtų būti skatinami kreiptis į vaisingumo specialistus (nė vienas tyrimo dalyvis nebuvo kreipęsis į šiuos specialistus). Tai ypač aktualu toms poroms, kurios norėtų susilaukti daugiau kaip vieno vaiko. Reikėtų pabrėžti, kad valstybės vaidmuo svarbesnis, šeimai planuojant paskesnius vaikus, bei tiems asmenims, kurie jaučia motyvaciją derinti šeiminius įsipareigojimus ir profesinę veiklą.

Kalbant apie skirtingų įsipareigojimų derinimo galimybes ir konkrečiai apie vaiko priežiūros atostogas, šio tyrimo rezultatai sutampa su 2017 metais S. Vyšniauskienės ir R. Brazienės atlikto tyrimo rezultatais, pagal kuriuos, vienas iš teigiamai tiek ekspertų, tiek informantų vertinamų šeimos politikos aspektų buvo vaiko priežiūros atostogų trukmė. Tačiau remiantis šio tyrimo rezultatais, būtų galima daryti prielaidą, kad vaiko priežiūros atostogų sistemai trūksta lankstumo, pavyzdžiui, kad tėvai galėtų lanksčiau derinti vaiko priežiūras atostogas tarpusavyje. J. Aidukaitė ir D. Telešauskaitė-Čekanaškaitė (2020), lygindamos Švedijos ir Lietuvos vaiko priežiūros atostogų sistemas, jų poveikį tėčiams įsitraukti į vaikų priežiūrą, pažymi, kad nors tėčiai Lietuvoje vis dažniau išsinaudoja vaiko priežiūros atostogų vaikui einant antrus metus, tačiau praktiškai jie lieka dirbti, o vaiko priežiūra daugiausiai užsiima mamos. Tą patvirtina ir šis tyrimas, nors J. Aidukaitės ir D. Telešauskaitės-Čekanaškaitės (2020) teigimu, kad tėčiai labiau įsitrauktų į vaiko priežiūrą, reikėtų sukurti tokią „teisinę sistemą, kuri paskatintų ar net priverstų (*forces*) tėčius išeiti tėvystės atostogų“. Tyrimo rezultatai leidžia teigti, kad kai kurioms šeimoms vis dėlto labiau praverstų ilgesnis laikotarpis, kurio metu tėčiai galėtų pasinaudoti vaiko priežiūros atostogomis (jeigu tėčiams būtų leista vaiko priežiūros atostogomis pasinaudoti per ilgesnį laikotarpį). Pavyzdžiui, Švedijoje abu tėvai gali išnaudoti savo vaiko priežiūros laiką iki vaikai sueis 8 metus (Duvander, Korsell 2018). Taip pat motinoms reikėtų trumpesnio darbo stažo reikalavimo, kai vaikų susilaukiama vieno po kito.

Šio tyrimo rezultatai atskleidė esant prokreacinių lūkesčių ir asmenų prioritetų profesinėje srityje sąsają. Tokia išvada bent iš dalies patvirtina Catherine Hakim (1998, 2003) suformuluotą *preferencijų teoriją*, pagal kurią, į profesinę sritį orientuoti asmenys arba nesusilaukia vaikų, arba susilaukia jų gerokai mažiau nei kitos asmenų grupės. O kadangi šiame tyrime dauguma informantų buvo įgiję aukštąjį išsilavinimą ir atstovauja viduriniajam visuomenės sluoksniui, būtų naudinga atlikti daugiau šios srities tyrimų.

Dėl valstybės vaidmens atliepiant į prokreacinius lūkesčius svarbos galima teigti, kad valstybėje vykdomos šeimos politikos priemonės galėtų labiau ne skatinti augti prokreacinius lūkesčius, o padėti įgyvendinti jau esamus. Siekiant atsakyti į klausimą, kada tiksliai ir kaip prokreaciniai lūkesčiai susiformuoja, reikėtų platesnio kultūrinio tyrimo. Šio

tyrimo metu pavyko sužinoti, kad vaikų susilaukimo lūkesčiai nėra nekintami ir anksti apibrėžti: jie kinta atsižvelgiant į šeimos kūrimo aplinkybes, savirealizaciją profesinėje veikloje ir subjektyvų finansinio šeimos stabilumo vertinimą.

Literatūra

- Aidukaitė, J., Telešauskaitė-Čekanavičė, D. (2020). The Father's Role in Childcare: Parental Leave Policies in Lithuania and Sweden. *Social Inclusion*, 8(4), 81–91. DOI: 10.17645/si.v8i4.2962
- Attali, E., Yogev, Y. (2020). The Impact of Advanced Maternal Age on Pregnancy Outcome. *Best Practice & Research Clinical Obstetrics & Gynaecology*. DOI: 10.1016/j.bpobgyn.2020.06.006
- Baublytė, M., Maslauskaitė, A. (2021). *Šeimų ir nelygybių tyrimas: pagrindiniai tyrimo duomenys*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universitetas. DOI: 10.7220/9786094674730
- Beaujouan, E., Sobotka, T. (2014). Two is best? The persistence of a two-child family ideal in Europe. *Population and Development Review*, 40(3), 391–419. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2014.00691.x
- Brazienė, R., Vyšniauskienė, S. (2019). Apmokamų vaiko priežiūros atostogų politikos vertinimas Lietuvoje. *Viešoji politika ir administravimas*, 3, 9–19. DOI: 10.5755/j01.ppaa.18.3.24706
- Bryman, A. 2008 [(2001)]. *Social Research Methods*. Third ed. Oxford: Oxford University Press.
- Bučaitė-Vilkė, J., Purvaneckienė, G., Vaiktkėvičius, R., Tereškinas, A. (2012). *Lyčių politika ir gimstamumo ateitis*. Kaunas: Vytauto Didžiojo universiteto leidykla.
- Case, A., Liu, K. (2011). Advanced Reproductive Age and Fertility. *J Obstet Gynaecol Can*, 33 (11), 1165–1175. DOI: 10.1016/S1701-2163(16)35087-3
- EBPO 2017. *How Do Partners in Couple Families Share Paid Work?* Prieiga internetu: <https://www.oecd.org/gender/data/how-do-partners-in-couple-families-share-paid-work.htm> [2021 04 14]
- EBPO 2020. *Fertility Rates* [interaktyvus] Prieiga internetu: <https://data.oecd.org/pop/fertility-rates.htm> [2021 01 11]
- Duvander, A. Z., Korsell, N. (2018). Whose days are left? Separated parents' use of parental leave in Sweden. In Nieuwenhuis, R., Maldonado, L. C. eds. *The Triple Bind of Single- Parent Families. Resources, employment and policies to improve wellbeing*, p. 263–283. Prieiga internetu: <https://library.open.org/handle/20.500.12657/30531> [2021 04 11]
- Eurostat duomenų bazė. Prieiga per internetą [interaktyvus] <https://ec.europa.eu/eurostat> [2021 03 12].
- Gaižauskaitė, I., Valavičienė, N. (2016). *Socialinių tyrimų metodai. Kokybinis interviu*. Vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų centras.
- Giddens, A., Sutton, (2017) [1989]. *Sociology*. Eighth edition. Cambridge, Malden: Polity Press.
- Hakim, C. (1998). Developing a Sociology for the Twenty-first Century: Preference Theory. *The British Journal of Sociology*, 49(1), 137–143. DOI: 10.2307/591267
- Hakim, C. (2003). A New Approach to Explaining Family Patterns: Preference Theory. *Population and Development Review*, 29(3), 349–374. DOI: 10.1111/j.1728-4457.2003.00349.x
- Hassan, M. A. M., Killick, (2003). Effect of Male Age on Fertility: Evidence for the Decline in Male Fertility With Increasing Age. *Fertility and Sterility*, 79(3). DOI: 10.1016/S0015-0282(03)00366-2
- Jasiukevičiūtė-Zelenko, T., Šorytė, D. (2018). „Virsmas“ dirbančia mama kaip nuolatinės pusiausvyros paieška. *Visuomenės sveikata*, 2(81), 40–55. Prieiga internetu: [http://hi.simplifit.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2018.2\(81\)/VS%202018%202\(81\)%20ORIG%20Dirbanti%20mama.pdf](http://hi.simplifit.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2018.2(81)/VS%202018%202(81)%20ORIG%20Dirbanti%20mama.pdf) [2021 04 01]
- Leridon, H., (ed. C. Dutreuilh) (2015). The Development of Fertility Theories: A Multidisciplinary Endeavour. *Population*, 70(2). DOI: 10.3917/popu.1502.0331

Lietuvos statistikos departamentas. Prieiga internetu [interaktyvus] <https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize/> [2021 03 12]

Lutz, W. (2020). Fertility Will Be Determined by the Changing Ideal Family Size and the Empowerment to Reach These Targets. *Vienna Yearbook of Population Research*, 18, 1–8. DOI: 10.1553/populationyearbook2020.deb06

Molina-Garcia, L., Cocera-Ruiz, , Hidalgo-Ruiz, M., Conde-Puertas, E., Delgado-Rodríguez, M., Martínez-Galiano, (2019). The delay of motherhood: Reasons, determinants, time used to achieve pregnancy, and maternal anxiety level. *PLoS ONE 14(12)*. DOI: 10.1371/journal.pone.0227063

OECD 2020. *Cities in the World: A New Perspective on Urbanisation*. Prieiga internetu: <https://www.oecd.org/cfe/cities/Cities-in-the-World-Policy-Highlights.pdf> [2021 10 25]

Popova, D., Navickė, J. (2018). The Propability of Poverty for Mothers afetr Childbirth and Divorce in Europe: the Role of Social Stratification and Tex-Benefit policies. *Social Science Research* DOI: 10.1016/j.ssresearch.2018.10.007

Romeu Gordo, L. (2009). Why Are Women Delaying Motherhood in Germany? *Feminist Economics*, 15(4), 57–75. DOI: 10.1080/13545700903153955

Rondinelli, C., Aassve, , Billari, C. 2010. Women’s Wages and Childbearing Decisions: Evidence from Italy. *Demographic Research*, 22, 549–578. DOI: 10.4054/DemRes.2010.22.19

Rupšienė, L. (2007). *Kokybinių tyrimų duomenų rinkimo metodologija*. El. knyga https://www.researchgate.net/publication/323497804_Kokybiniu_tyrimu_duomenu_rinkimo_metodologija [2021 10 20]

Stankūnienė, V., Maslauskaitė, A., Baublytė, M. (2013). *Ar Lietuvos šeimos bus gausesnės?* Vilnius: Lietuvos socialinių tyrimų centras, Demografinių tyrimų institutas.

Šėporaitė-Vismantė, D. (2015). Judėjimo negalią turinčių jaunų vyrų prokreaciniai lūkesčiai ir tėvystės vizijos1. *Socialinė teorija, empirija, politika ir praktika*, 10, 68–94. DOI: 10.15388/STEPP.2015.10.4860

Šėporaitė-Vismantė, D., Tretjakova, V., Šumskaitė, L. (2014). Fertility Desires and Visions of Fatherhood: Individual Preferences of Young Heterosexual Men in Lithuania. *Filosofija. Sociologija*, 4, 300–307. Prieiga internetu: <https://www.ceeol.com/search/article-detail?id=218424> [2021 11 18]

Šorytė, D., Jasiukevičiūtė-Zelenko, T. (2016). „Na, tai ir sukiesi“: iš vaiko priežiūros atostogų grįžusių moterų patirtys ieškant darbo ir asmeninio gyvenimo pusiausvyros. *Visuomenės sveikata*, 1 (72), 47–56. Prieiga internetu: [https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2016.01.72/VIS%202016%201\(72\)%20ORIG%20Vaiko%20prieziura.pdf](https://www.hi.lt/uploads/pdf/visuomenes%20sveikata/2016.01.72/VIS%202016%201(72)%20ORIG%20Vaiko%20prieziura.pdf) [2021 04 12]

Šumskaitė, L.(2014). Jaunų homoseksualių ir biseksualių vyrų prokreaciniai lūkesčiai Lietuvoje. *Kultūra ir visuomenė: socialinių tyrimų žurnalas*, 5(3), 57–76. DOI: 10.7220/2335-8777.5.3.3

Testa, M. R. (2013). *Family Sizes in Europe: Evidence from the Eurobarometer 2011 Survey Contents*. Prieiga internetu: https://www.researchgate.net/publication/263051049_Family_Sizes_in_Europe_Evidence_from_the_2011_Eurobarometer_Survey_Contents [2020 12 02]

Vyšniauskienė, S., Brazienė, R. (2017). Palankios šeimai politikos vertinimas Lietuvoje. *Viešojo politika ir administravimas*, 3, 455–467. DOI: 10.5755/j01.ppaa.18.3.24706